

8. Međunarodni naučni skup

Specijalna edukacija
i rehabilitacija

DANAS

ZBORNIK RADOVA
PROCEEDINGS

8th International Scientific
Conference - Special education
and rehabilitation today

BEOGRAD 2014.

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

VIII međunarodni naučni skup
**SPECIJALNA EDUKACIJA I
REHABILITACIJA DANAS**

Beograd, 07–09. novembar 2014.

Zbornik radova

The Eight International Scientific Conference
**SPECIAL EDUCATION AND
REHABILITATION TODAY**

Belgrade, November, 07-09, 2014

Proceedings

Beograd, 2014.
Belgrade, 2014

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Zbornik radova
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Proceedings

VIII međunarodni naučni skup
Beograd, 7-9. 11. 2014.
The Eighth International Scientific Conference
Belgrade, 07-09. 11. 2014.

Izdavač / Publisher:
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation
11000 Beograd, Visokog Stevana 2
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača / For Publisher:
prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:
prof. dr Mile Vuković

Urednici / Editors:
prof. dr Jasmina Kovačević
prof. dr Dragana Maćešić-Petrović

Kompjuterska obrada teksta - Computer word processing:
Biljana Krasić

Zbornik radova Proceedings će biti publikovan
u elektronskom obliku CD.
Proceedings will be published in electronic format CD.

Tiraž / Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-061-0

PORODIČNO FUNKCIONISANJE I LIČNOSTI RODITELJA I ADOLESCENATA KAO RIZIČNI FAKTORI ZAVISNOSTI OD INTERNETA

Vesna Dukanac^{*1}, Branislava Popović-Čitić², Tamara Džamonja-Ignjatović³,
Marko Milanović⁴

¹Institut za mentalno zdravlje, Beograd

²Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

³Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd

⁴Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Beograd

Zavisnost od interneta predstavlja psihički poremećaj koji se manifestuje opsesivnom željom za prekomernim provođenjem vremena na internetu, što remeti uobičajeno funkcionisanje. Uvažavajući značaj preventivnog reagovanja na opisani problem kod adolescenata, postavljeno je istraživanje sa ciljem analize dimenzija porodičnog funkcionisanja, ličnosti roditelja i ličnosti adolescenata, kao potencijalnih faktora rizika nastanka i razvijanja zavisnosti od interneta.

Uzorak istraživanja činilo je 60 adolescenata oba pola, prosečne starosti od 17 godina (od kojih je 30 imalo problem zavisnosti od interneta, dok je 30 činilo kontrolnu grupu) i njihovi roditelji (120 odraslih). Prisustvo poremećaja upotrebe interneta kod adolescenata utvrđeno je testom IAT, dimenzije porodičnog funkcionisanja procenjene su upitnikom FACES IV, ličnost roditelja upitnikom TCI-R i ličnosti adolescenata upitnikom BAPI. Rezultati procene porodičnog funkcionisanja ukazuju na prisustvo nezainteresovanog i odbacujućeg roditeljskog stila oca i nezainteresovanog roditeljskog stila majke. Struktura ličnosti očeva ukazuje na njihovu nedostupnost, dok struktura ličnosti majke statistički nije značajna za nastanak poremećaja. U strukturi ličnosti adolescenata ističu se visoko izražena temperamentalna dimenzija Potraga za novinama i nisko izražene karakterne dimenzije Samousmerenosti i Kooperativnosti, koje ukazuju na nezrelost i probleme adekvatnog socijalnog funkcionisanja.

Ključne reči: zavisnost od interneta, adolescenti, porodica, ličnost

UVOD

Pod uticajem razvoja elektronskih komunikacija javljaju se novi poremećaji prvenstveno sagledani u svetlu novih vidova nehemijske zavisnosti. Njihova zvanična uključenost u evropske dijagnostičke klasifikacije još uvek ne postoji, ali se u kliničkoj praksi i stručnoj literaturi, problem najčešće prepoznaje pod nazivom „internet zavisnost“ (Young, 2008). Iako može biti izražen u svim starosnim dobima, smatra se da je opasnost za pojavu ovog problema najizraženija u adolescentnom dobu. Adolescenciju, kao najvažniju prekretnicu u životu svakog pojedinca, karakte-

* vesna.dukanac@gmail.com

riše veliki razvojni potencijal, ali i pojačan rizik za pojavu i strukturisanje različitih formi psihopatologije, kako već poznatih, tako i novih patoloških sadržaja koji prate razvoj telekomunikacionih nauka i/ili se razvijaju podstaknuti njihovim uticajem. Cilj ovog rada je da se ispituju porodično funkcionisanje, ličnosti roditelja i adolescenata kao mogući faktori rizika nastajanja zavisnosti od interneta kod adolescenata.

METOD ISTRAŽIVANJA

Uzorak. Uzorak je činilo 180 ispitanika: 30 adolescenata sa zavisnošću od interneta i njihovi roditelji (ukupno 60), kao i 30 adolescenata kontrolne grupe i njihovi roditelji (ukupno 60). Uzorak je bio ujednačen po polu. Prosečna starost adolescenata iznosila je $M_{age}=16.86$, njihovih očeva $M_{age}=50.03$ i njihovih majki $M_{age}=44.69$.

Instrumenti. Zavisnost od interneta procenjena je Testom internet zavisnosti (*Internet Addiction Test – IAT*) (Young, 2008). U kategoriju „internet zavisnika“ svrstani su adolescenti koji su na IAT skali imali skor viši od 70. Porodično funkcionisanje procenjeno je Skalom procene porodične adaptibilnosti i kohezivnosti (*Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scale – FACES IV*) (Olson, 2008). Ličnost roditelja procenjena je Inventarom temperamenta i karaktera (*Temperament and Character Inventory – TCI-R*) (Cloninger et al, 1994; 1999), dok je u proceni ličnosti adolescenata korišćen Beogradski inventar ličnosti adolescenata (*Belgrade Adolescent Personality Inventory – BAPI*) (Dukanac i sar., 2011; Džamonja-Ignjatović et al, 2014).

Procedura. Istraživanje je sprovedeno tokom 2012. godine u ustanovama javnog zdravlja, privatnim bolnicama i beogradskim srednjim školama. Svi ispitanici potpisali su Formular informisanog pristanka.

Obrada podataka. Za opis dimenzija porodičnog funkcionisanja i ličnosti adolescenata i njihovih roditelja korišćena je deskriptivna statistika (srednja vrednost, standardna devijacija), dok su za utvrđivanje statističke značajnosti razlika između grupa korišćeni multipla i jednosmerna analiza varijanse, kao i Bonferoni test u post-hoc analizama. Podaci su obrađeni u statističkom paketu SPSS, verzija 17.

REZULTATI

Rezultati o porodičnom funkcionisanju, prikazani u Tabeli 1, pokazuju da se grupe, procenjeno od strane oba roditelja, statistički značajno razlikuju na dimenzijama Kohezivnosti, Neuključenosti, Komunikacije i Zadovoljstva, dok se na dimenzijama Fleksibilnosti i Haotičnosti razlikuju samo kada su u pitanju procene od strane očeva. Značajnost razlika potvrđena je post-hoc analizama.

Tabela 1 – Dimenzije porodičnog funkcionisanju roditelja

Dimenzije porodičnog funkcionisanja	Otac				Majka				F (3,115)	p	η^2
	Internet zavisnosti		Kontrolna grupa		Internet zavisnosti		Kontrolna grupa				
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD			
Kohezivnost	25.93	3.91	30.60	3.58	27.31	4.01	31.57	2.39	20.19	.000	.35
Fleksibilnost	23.93	3.99	27.17	2.64	24.79	3.20	26.73	3.60	8.89	.000	.19
Neuključenost	19.34	3.63	15.77	3.35	18.38	4.86	15.40	3.07	5.86	.001	.13
Upletenost	17.66	4.24	16.47	3.95	17.07	3.84	15.97	3.59	.84	.472	.02
Rigidnost	17.93	4.16	20.00	4.08	18.69	4.06	19.07	4.34	2.62	.054	.06
Haotičnost	17.14	3.54	13.87	4.72	17.24	2.67	15.03	5.73	3.96	.010	.09
Komunikacije	35.86	7.49	41.90	6.24	38.38	5.70	43.07	4.70	8.94	.000	.19
Zadovoljstvo	32.69	7.72	41.90	6.28	35.24	6.85	40.87	6.10	14.66	.000	.28

Kada je u pitanju struktura ličnosti roditelja, podaci prikazani u Tabeli 2, pokazuju da statistički značajne razlike postoje na dimenziji temperamenta Perzistencija i dimenziji karaktera Self-transcendencije kod očeva, kao i karakternoj dimenziji Kooperativnosti kod majki. Statistička značajnost nije potvrđena post-hoc testom.

Tabela 2 – Dimenzije strukture ličnosti roditelja

Dimenzije ličnosti	Otac				Majka				F (3,116)	p	η^2
	Internet zavisnost		Kontrolna grupa		Internet zavisnost		Kontrolna grupa				
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD			
NS	97.10	12.68	96.33	14.77	97.87	11.33	91.33	11.40	0.07	.977	.00
HA	93.47	10.04	87.90	12.01	94.30	10.95	92.27	11.59	2.92	.037	.07
RD	101.27	14.50	97.20	11.60	103.13	15.01	101.53	8.44	2.87	.039	.07
P	123.30	15.40	114.60	16.26	118.48	18.33	116.97	14.95	2.72	.048	.07
SD	142.50	16.70	142.30	17.72	143.77	19.71	147.20	17.19	3.08	.030	.07
C	133.50	14.85	129.93	14.54	130.73	17.33	136.50	13.48	0.81	.490	.02
ST	74.47	12.79	66.00	12.90	75.40	12.84	68.00	10.87	2.02	.115	.05

Napomena: NS – Potraga za novinama; HA – Strah od kazne; RD – Zavisnost od nagrade; P – Istrajnost; SD – Samousmerenost; C – Kooperativnost; ST – Self-transedencija

Podaci prikazani u Tabeli 3 pokazuju da u pogledu strukture ličnosti adolescenata postoje statistički značajne razlike između grupa na sve tri karakterne dimenzije, dok na dimenzijama temperamenta razlike nisu značajne jedino kod Zavisnosti od nagrade. Post-hoc testom potvrđene su statistički značajne razlike temperamentalne dimenzije Potraga za novinama i karakternih dimenzija Samousmerenosti i Kooperativnosti.

Tabela 3 – Dimenzije strukture ličnosti adolescenta

Dimenzije ličnosti	Internet zavisnost		Kontrolna grupa		F (3,116)	p	η_2
	M	SD	M	SD			
Potruga za novinama (NS)	38.53	5.53	31.73	6.06	6.67	.000	.15
Strah od kazne (HA)	21.37	5.46	18.43	6.00	5.81	.001	.13
Zavisnost od nagrade (RD)	20.57	3.93	21.37	3.17	0.75	.525	.02
Istrajnost (P)	20.53	5.49	24.30	4.08	5.12	.002	.12
Samousmerenost (SD)	19.03	5.08	22.67	4.16	5.15	.002	.12
Kooperativnost (C)	22.07	3.12	25.00	3.54	5.80	.001	.13
Self-transedencija (ST)	19.67	5.79	20.37	5.17	3.14	.028	.08

DISKUSIJA

Cilj istraživanja bio je da se na osnovu analize karakteristika porodičnog funkcionisanja, ličnosti roditelja i adolescenata izdvoje mogući faktori rizika za nastajanje internet zavisnosti. Rezultati su pokazali da adolescenti sa zavisnošću od interneta imaju veoma problematično porodično funkcionisanje. Očevi ovih porodica nemaju pozitivne skorove ni na jednoj dimenziji dobrog porodičnog funkcionisanja, dok na dve od četiri dimenzije lošeg funkcionisanja imaju pozitivne skorove. Preciznije rečeno, oni svoje porodice vide kao ekstremno emocionalno razdvojene, sa malo zajedničkih aktivnosti između članova, odvojenim provođenjem vremena i bez mogućnosti da se jedni drugima obrate za pomoć. U ovakvim porodicama individualnost i nezavisnost visoko se vrednuju, a izdvojenost pojedinih članova porodice ide u pravcu „da svako gleda svoja posla“. Može se reći da očevi ovih adolescenata poseduju mešavinu nezainteresovanog i odbacujeg roditeljskog stila (Olson, 2008). Majke adolescenata su za nijansu optimističnije od očeva, u smislu da je samo jedna dimenzija dobrog porodičnog funkcionisanja negativno izražena, a samo jedna dimenzija lošeg porodičnog funkcionisanja pozitivno izražena. Ovo je dovoljno da njihov roditeljski stil dobije „samo“ jedan vid kvaliteta nezainteresovanosti (Olson, 2008). Kako ostaju bez emotivne podrške oba roditelja, adolescenti se posledično okreću dostupnom „izvoru podrške“, a to su interaktivna iskustva na internetu (Tichon, Shapiro 2003).

Kada je u pitanju ličnost roditelja, prediktivnim se izdvajaju temperamentalne dimenzije ličnosti oca, te je moguće definisati „lako fokusirajuću“ strukturu ličnosti oca. Ovi očevi su vredni, posvećeni, ambiciozni, kritični i nezavisni. Na prvi pogled dobri epiteti ličnosti lako prelaze u svoju suprotnost, kad sa njima pretera, za šta ovi očevi imaju sklonost. Naizgled dobre osobine prelaze u kvalitet emotivne nedostupnosti očeva za svoje adolescente (Dukanac, 2013). Njihovi adolescenti u početku počinju da ih imitiraju, a zatim se olakšano ostvaruje identifikacija i strukturisanje tendeci nedostupnosti u ponašanju, okretanje virtualnoj stvarnosti i širokom otvaranju vrata mogućnosti strukturisanja zavisnosti od interneta. Značajnost ličnosti majke u povezivanju sa patologijom adolescenata, ni u ovom istraživanju nije utvrđena (Dukanac, 2010; 2013).

Ličnost adolescenata sa zavisnošću od interneta karakteriše ekstremno izražen pozitivan odgovor na novine, delimično izražena osetljivost na preteću kaznu i delimično niže tendence istrajnosti u ponašanju uprkos spoljašnjim izazovima, što predstavlja tešku temperamentu predispoziciju u smislu razvoja dijametralno suprotnih tendeci. Jednostavnije rečeno, ovi adolescenti bi „veoma želeli...“, ali se plaše“, zbog čega se nesigurno vezuju za svoje roditelje i imaju velikih problema u odvajanju, u smislu nesigurne vezanosti i visoko izražene separacione anksioznosti. Njihovu strukturu ličnosti možemo definisati kao „razmaženu“. Iz ovakve temperamentalne predispozicije, a u okruženju opisane porodične dinamike, razvoj njihovog karaktera, kao optimalne sposobnosti adaptacije, veoma je kompromitovan. Zbog toga ovi adolescenti imaju nerazvijen karakter, tj. nisko izražene karakterne dimenzije i niske skorove na karakternim skalama, što je u adultnoj populaciji dijagnostički kriterijum za poremećaje ličnosti. Može se zaključiti da ličnost adolescenata sa zavisnošću od interneta govori o istovremenom postojanju oprečnih predispozicija i inkliniranju njihovog psihološkog razvoja ka ozbiljnoj psihijatrijskoj patologiji.

ZAKLJUČAK

Kao značajni faktori rizika za nastajanje zavisnosti od interneta mogu se izdvojiti: nezainteresovan i odbacujući roditeljski stil oca, nezainteresovan roditeljski stil majke, „lako fokusirajuća“ struktura ličnosti oca u smislu nedostupnosti očeva, „razmažena“ struktura ličnosti adolescenta u smislu impulsivnosti, radoznalosti („hteo bi, a ne sme“) i lenjosti, zatim nesigurno vezivanje, kao i nezrela struktura ličnosti adolescenta koja inklinira ka poremećaju ličnosti. Izdvojene varijable mogu biti osnova za kreiranje preventivnih programa koji bi, umesto dosadašnje korektivne strategije, bili usmereni na organizovanje vođenih aktivnosti kojima se mogu iskoristiti unutrašnji resursi porodica, ličnosti roditelja i adolescenata.

LITERATURA

- Young, K.S. (2008). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology and Behavior*, 1(3), 237-244.
- Olson, D. (2008). *FACES IV Manual*. Minneapolis, MN: Life Innovations.
- Cloninger, R., Przybeck, T., Svrakic, D., Wetzel, R. (1994). *The Temperament and Character Inventory (TCI): A guide to its development and use*. St. Louis, WA: Washington University.
- Cloninger, R., Przybeck, T., Svrakic, D., Wetzel, R. (1999). *The Temperament and Character Inventory – revisited* (for evaluation purpose only). St. Louis, WA: Washington University.
- Dukanac, V. (2010). *Uticaj identifikacionog modela na formiranje psihopatologije adolescenata*. Subspecijalisticki rad. Beograd: Medicinski fakultet.
- Dukanac, V. (2013). *Povezanost sociopatoloskih pojava i psihopatologije adolescenata sa strukturom licnosti roditelja i porodicnim funkcionisanjem*. Doktorska disertacija. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Dukanac, V., Džamonja-Ignjatović, T., Milanović, M. (2011). Konstrukcija i psihometrijska provera upitnika temperamenta i karakera za adolescente: ATCI-80. *Engrami*, 33(3), 5-17.
- Džamonja-Ignjatović, T., Milanović, M., Dukanac, V. (2014). Belgrade Adolescent Personality Inventory: bridging the gap between personality assessment in children and adults. *Psihološka istraživanja*, 27(1), 35-53.
- Tichon, J. G., Shapiro, M. (2003). The process of sharing social support in cyberspace. *CyberPsychology and Behavior*, 6(2), 161-170.

FAMILY ADAPTABILITY AND PERSONALITIES OF PARENTS AND ADOLESCENTS AS RISK FACTORS FOR INTERNET ADDICTION

Summary

The problem of Internet Addiction, represents a psychological disorder which is manifested as obsessive urge to spend time on the Internet, which deviates usual functioning. Considering the importance of prevention reaction to problem of the Internet Addiction in adolescent population, a research has been set up to analyze dimensions of family adaptability, personalities of parents and adolescents as potential factors that increase the probability for occurrence and development of Internet Addiction. The sample consists of 60 female and male adolescents, aged 17 (half of them had Internet Addiction problems and half of them were the control group) and their parents (120 of them). Presence of Internet Use Disorder is established with IAT test, dimensions of family adaptability are assessed through FACES IV, personality of parents are evaluated with TCI-R questionnaire, while the questionnaire BAPI served to assess personality of adolescents. Results of family functioning assessment show that there is a presence of uninterested and rejection parental style in fathers' and uninterested parental style in mothers'. Fathers' personality structure implicates on their unavailability, while the personality structure in mothers is not statistically significant for disorder initiation. In adolescents, dimension related to temper such as Novelty Seeking, especially Impulsivity and Explorative Curiosity subscales, and low level of character dimensions such as Cooperativeness and Self-directedness, implicates to immaturity and problems with adequate social functioning.

Key words: Internet Addiction, adolescents, family, personality